

Elitele economice și elitele politice

Ioan Mihăilescu

Universitatea din București

Elitele economice și cele politice au coexistat și coexistă într-o strânsă simbioză. Afirmatia este pe deplin valabilă pentru sistemele de producție capitaliste. Încercările politico-legislative de a introduce o separare între elitele economice și cele politice, pe considerente de creștere a moralității în viața publică, sunt iluzorii, neeficiente și contrare intereselor societății. Practicile din țările capitaliste dezvoltate și propria istorie a dezvoltării capitaliste moderne a României sunt argumente suficiente pentru susținerea cooperării dintre elitele economice și cele politice. Dacă există o energie de consumat în acest domeniu ea ar trebui dirijată spre monitorizarea acestei cooperări pentru a nu se ajunge la conivențe politice-economice care să promoveze cu orice preț interesele complexului politico-economic (și în unele cazuri și militar) în dauna intereselor sociale generale.

Elitele economice și cele politice au coexistat și coexistă într-o strânsă simbioză. Afirmatia este pe deplin valabilă pentru sistemele de producție capitaliste. Încercările politico-legislative de a introduce o separare între elitele economice și cele politice, pe considerente de creștere a moralității în viața publică, sunt iluzorii, neeficiente și contrare intereselor societății. O afirmație atât de categorică provoacă în mod evident o mulțime de reacții de respingere, de contra-argumente de ordin moral sau de acuzații că cei care susțin o asemenea idee nu ar cunoaște sau nu ar vrea să ia în considerare progresele democrațiilor euro-atlantice.

Susținerea simbiozei dintre elitele economice și cele politice împune abandonarea imperativelor „corectitudinii politice” care de multe ori are și efecte perverse (cel mai frecvent, de ocultare a realității sau de ignorare a ei, mergând până la o ipocrizie, de complezență în tratarea unor subiecte publice mai delicate). În cazul problemei de care ne ocupăm, o asemenea complezență este evidentă. Există puține forțe sociale dispuse de a trata problema în mod cât mai obiectiv. Opoziția politică nu este interesată în abordarea unei asemenea probleme întrucât, în situația în care va câștiga alegerile, va proceda conform modelului pe

care l-ar fi denunțat anterior. Analistii politici, deși unii pot fi foarte critici în abordările lor, nu sunt de cele mai multe ori cele mai obiective persoane. Prezența lor frecventă în mijloacele de comunicare în masă presupune o anumită rețea de înțelegeri cu patronii acestor mijloace care fac parte din elitele economice sau, destul de frecvent, și din elitele economice și cele politice.

Dacă simbioza dintre elitele politice și cele economice ar fi o problemă doar ignorată, evidențierea ei nu ar avea un rol prea important și n-ar fi utilă decât analistului care își poate satisface exigențele metodologice că a realizat o analiză obiectivă. Din momentul în care simbioza celor două categorii de elite este atacată și se încearcă separarea între ele pe considerentul creșterii moralității publice, analiza acestei simbioze devine o problemă interesantă și importantă nu numai din punct de vedere teoretic dar, mai ales, din punctul de vedere al eficienței acțiunii sociale.

Interese declarate și interese reale ale politicianilor

Pentru a ne susține afirmațiile, va fi necesar să depășim în unele cazuri limitele „corectitudinii politice”, fără să încercăm prin aceasta

să zdruncinăm bazele democrațiilor euro-atlantice sau, mai direct spus, ale democrației capitaliste, atât timp cât altceva mai bun nu a fost încă inventat, sau, dacă a fost inventat și a fost practicat pentru că aparent reprezenta o ameliorare a sistemului capitalist, nu s-a dovedit a fi eficient pe termen lung. Dimpotrivă, pretinsa democrație socialistă superioară celei capitaliste a fost un fiasco total, atât la nivel politic și aproape întotdeauna și la nivel economic și social.

Un adevăr aparent indiscutabil: puterea politică este rezultatul voinței electoratului și are ca scop satisfacerea cât mai deplină a intereselor acestuia. La o analiză mai atentă, afirmația se dovedește a fi doar parțial adevărată. Nu negăm faptul că există șefi de state sau de guverne, miniștri și parlamentari sincer interesați de problemele electoratului și care depun cele mai oneste eforturi de a ameliora starea acestuia. Se cunosc și cazuri în care șefi de state, de guverne sau miniștri au intrat în conflict cu mulți membri ai elitelor economice pentru a putea satisface revendicările electoratului. Tot atât de adevărat este că unii din această categorie nu au avut un sfârșit de carieră prea fericit. Dacă nu au fost lichidați politic sau chiar fizic în timpul mandatului lor, au fost complet marginalizați după terminarea acestuia și nu au mai putut reveni în viața politică.

Elitele politice sunt într-adevăr rezultatul opțiunii electoratului, dar nu trebuie să vedem acest electorat ca pe un ansamblu omogen. În realitate, avem de a face cu o juxtapunere a mai multor categorii de electori. Din punct de vedere numeric, aceste categorii sunt foarte diferite, dar din punct de vedere al influenței lor ele au de multe ori un impact electoral invers proporțional cu numărul lor.

Desigur că marele electorat conține într-o mare măsură. Se cunosc destule situații în care alegerile au fost câștigate pe baza votului unor categorii sociale numeroase. Logic, s-ar putea crede că susținerea marelui electorat este posibilă atât timp cât politicienii își onorează promisiunile din campanile

electorale. Istoria politică a democrațiilor euro-atlantice cunoaște asemenea situații când un partid politic a câștigat alegerile, timp de peste douăzeci de ani, pe baza susținerii din partea marelui electorat care în mod real constata ameliorarea situației lui economice și sociale. Avem de a face în acest caz cu perioadele de creștere economică, când situația economică a unei țări s-a ameliorat de la un la altul, asigurând o mare longevitate unor guvernări, cum a fost cea din Austria din anii 1970-1980 sau din Germania din anii 1980-1990. În mod obișnuit însă, există o mare diferență dintre promisiunile din campanile electorale și realizările efective ale guvernărilor. Deși de multe ori promisiunile electorale sunt onorate în mică măsură sau nu sunt onorate de loc, propagandele electorale populiste au efecte importante în mod repetat. Am putea vorbi chiar de o amnezie colectivă a marelui electorat sub impactul propagandei populiste. Mulți electori uită că în perioadele anterioare nu au fost onorate promisiunile și acordă din nou încrederea lor unor partide care, în mod normal, ar fi trebuit să-și fi erodat creditul public.

Pe lângă acest fenomen de amnezie, de care profită din plin toate partidele politice, mai intervine și mecanismul în care electoratul nu este convins de realismul angajamentelor electorale, dar votează un anumit partid pentru că nu are alte posibilități mai bune de alegere și pentru că ține neapărat să-și exprime dreptul constituțional de vot.

Partidele politice știu că nu pot miza vreme îndelungată pe amezia marelui electorat sau pe capacitatea de manipulare a aparatelor lor propagandistice. În multe situații marele electorat a sancționat lipsa de realism a angajamentelor electorale și neonorarea acestora. Acest fenomen este ușor constatabil în diminuarea participării la vot. În multe țări, rata participării la vot (total prezentați la vot din totalul persoanelor cu drept de vot) a scăzut în mod îngrijorător, punându-se problema dacă mai putem vorbi

de alegeri democratice propriu-zise. Sunt destule exemple în care alegerile parlamentare au fost câștigate cu o majoritate fragilă, după al doilea tur de scrutin în care prezența la vot a fost sub 50 la sută. Devine din ce în ce mai greu de vorbit în numele întregului popor când guvernele se bazează pe votul a mai puțin de un sfert din populația cu drept de vot.

Analiza absenteismului la vot pune în evidență un fenomen interesant. Rata cea mai mare a absenteismului este dată de categoriile sociale cu situație economică precară. Rata absenteismului scade pe măsură ce crește nivelul economic al unei categorii sociale de electori. Această simplă constatare de natură statistică și sociologică poate conduce la concluzii politice interesante. Pe măsura creșterii absenteismului crește influența claselor de mijloc și a celor bogate asupra rezultatelor alegerilor. Absenteismul favorizează deci creșterea rolului elitelor economice. În cazul elitelor economice, absenteismul la vot este nesemnificativ pentru că pentru acestea rezultatele alegerilor au o miză mult mai mare decât pentru categoriile sociale sărace. Contrabalansarea rolului crescând al elitelor economice în determinarea rezultatelor alegerilor nu poate fi făcută decât prin creșterea ratei de participare la vot a categoriilor sociale sărace.

Fără a putea ignora marele electorat, politicienii sunt obligați să acorde o mare importanță intereselor elitelor economice. Preeminența intereselor elitelor economice se explică prin faptul că politicienii fie sunt produsul acestor elite, fie provin din aceste elite.

Mulți politicieni, mai ales din democrațiile occidentale, au biografii care prezintă multe similități. Sunt absolvenți ai unor universități de elită (Harvard, Oxford, ENA din Franța); au lucrat ca asistenți ai unor politicieni influenți; au o carieră politică în care au parcurs mai multe niveluri ierarhice; au o bună pregătire în domeniul științelor politice și o consistentă experiență politică.

Acestea sunt atuuri necesare, dar nu suficiente pentru a deveni parlamentar, ministru sau președinte. Ceea ce este foarte important este sprijinul elitelor economice. Politica nu este o activitate caritabilă, făcută în mod voluntar și cu sprijinul unor persoane binevoitoare. Politica este o activitate foarte exigentă în competențe, timp, resurse și influențe. Dacă timpul și competențele depind de o persoană, resursele și influențele sunt monopolul elitelor.

Dependența politicianilor de elitele economice

O campanie electorală costă foarte mult. Chiar și în țările în care se hotărăște să se desfășoare campanii electorale sobre sau chiar austere, tot se cheltuiesc sume mari de bani. Candidații în alegeri nu-și pot suporta din veniturile lor costurile propriilor campanii electorale. Sumele primite din partea partidelor sunt modeste sau nesemnificative dacă ele au ca singură origine cotizațiile membrilor partidelor respective. Sumele mari de bani cheltuite în campaniile electorale provin de la companiile economice mari și mijlocii. Ele ajung în bugetul campaniilor electorale pe cale legală, sub forma sponsorizărilor sau donațiilor, în limitele relativ modeste, permise de lege, dar cele mai mari fonduri utilizate în campaniile electorale au surse greu de justificat ca fiind legale. Au fost puse la punct un număr mare de forme de sprijinire a unui candidat, eludându-se prevederile legale. Noile democrații din Europa Centrală și de Est au învățat foarte rapid aceste tehnici inventate de „bătrânele” democrații occidentale.

Chiar și cel mai candid candidat în alegeri nu ar putea invoca faptul că nu cunoaște sursa fondurilor cheltuite în campania sa electorală, pasând întreaga responsabilitate pe seama echipei sale electorale. Cunoscând sursa fondurilor cheltuite în propria campanie electorală, odată ales, viitorul consilier, parlamentar, ministru sau președinte nu-i

poate uita pe susținătorii săi. Aici nu este vorba de un simplu gest de recunoștință, absolut firesc din punctul de vedere al unei minime omenii. Există o motivare mult mai profundă: dacă își uită sprijinitorii, în cel mai fericit caz, respectivul politician nu va mai beneficia de sprijin în viitoarea sa campanie electorală. În mod frecvent, sprijinitorii au însă destule mijloace de a-i reaminti mereu politicianului cine l-a ajutat să fie ceea ce este. Istoria democrațiilor din a doua jumătate a secolului al XX-lea cunoaște și situații mai dramatice, în care lipsa de recunoștință pentru cei care au sprijinit un politician să fie ales a fost aspru sancționată (eliminarea fizică a unor președinți de stat, a unor prim-miniștri, miniștri sau înalți magistrați).

Sumele investite în campaniile electorale și mizele puse în rezultatul alegerilor sunt pentru unele companii atât de mari încât ele sunt vital interesate ca politicienii pe care i-a sprijinit să acționeze conform așteptărilor lor. Ceea ce pretind aceste firme în mod obișnuit nu sunt favoruri ilegale, ci mai ales adoptarea unor reglementări (legi, hotărâri de Guvern) care să le faciliteze sau să le favorizeze afacerile și întreprinderea unor acțiuni care să le crească avantajele economice pe piața internă și internațională.

Dacă legăturile dintre economic și politic nu sunt întotdeauna evidente în cazul politicienilor tehnocrați, simbioza politicului și economicului este mult mai clară când viitorii politicieni provin din rândul elitelor economice (șefi de state și de guverne, miniștri și parlamentari care au fost inițial responsabili influenți sau patroni ai unor mari concernuri economice). În acest caz nu este greu de observat că activitatea politicianului este prelungirea cu mijloace noi a activității întreprinzătorului. Cum este și de așteptat, politicile economice și sociale promovate de șefii de stat sau de guvern proveniți din rândurile elitelor economice sunt cele mai favorabile acestora, deși nu sunt deosebiri atât de mari între acțiunile politicianului de origine tehnocrată și ale celui de origine antreprenorială.

Legătura dintre economic și politic se poate constata și la încheierea carierei politice a unui demnitar. Foarte frecvent, perioada post-politică se desfășoară în companii industriale pe posturi de consilieri, de manageri de înalt nivel sau chiar de patroni. Aceste situații arată că politicianul a avut legături strânse cu lumea afacerilor cel puțin în timpul mandatelor sale, admitând un fapt puțin probabil, că debutul său politic s-a făcut doar prin meritele sale și nu cu sprijinul elitelor economice.

O exemplificare interesantă a legăturilor dintre economic și politic o reprezintă fundațiile. Multe dintre acestea sunt inițiate de politicieni în timpul carierei lor politice sau după încheierea acesteia. Fundațiile sunt constituite în scopul sprijinirii unor activități educaționale, culturale, medicale, de binefacere etc. Ele răspund unor nevoi sociale reale și îndeplinesc un rol social important. Strict subiectiv, înființarea lor nu se datorează numai înclinațiilor filantropice ale fondatorului. Fundațiile apar, mai ales, în scopul perpetuării memoriei unei anumite personalități din domeniul politic sau economic. Dorința de a rămâne în memoria urmașilor, dorința de perpetuare a numelui, de imortalitate simbolică este larg răspândită în toate culturile și în toate categoriile sociale. În vechile culturi acest lucru era realizat prin memoria colectivă a familiei sau comunității sau prin cinstirea morților. De aceea cimitirele erau materializări ale memoriei colective și loc de reamintire a strămoșilor. Uitarea era una din cele mai severe sancțiuni care puteau fi aplicate. Damnarea memoriei era larg practică în civilizațiile antice, ajungându-se până la formalizarea ei legislativă în Imperiul Roman. Civilizațiile contemporane încearcă să aplice același mecanism al damnării memoriei, dar cu mai puțin succes atât timp cât există persoane sau publicații care nu respectă regula uitării și readuc în memoria curentă personalități istorice reprobabile.

Lumea capitalistă cu elitele sale economice și politice este mai puțin atentă

la regula damnării memoriei și, dimpotrivă, încearcă prin mecanismul fundațiilor să perpetueze memoria fondatorilor indiferent de cât de laudabilă sau mai puțin laudabilă a fost viața fondatorilor. Paleta marilor fundații este foarte diversă: Hoover, Fulbright, John Hopkins, Rockefeller, Maurice Schumann, Jean Monnet, Gulbenkian, Adenauer, Woerner etc. Această simplă enumerare pune în evidență trei categorii mari de fondatori: foști înalți demnitari, mari oameni de afaceri sau politicieni-oameni de afaceri. În cazul oamenilor de afaceri proveniența fondurilor fundației este mai puțin interesantă; este foarte plauzibil că o parte din profiturile companiilor lor au fost constituite în fonduri ale fundațiilor pe care le-au creat. Același mecanism se presupune că a acționat și în cazul politicienilor-oameni de afaceri. Conștienți de limitele pe care le are analogia pe care o facem, putem considera că fundațiile îndeplinesc rolul pe care în evul mediu îl aveau construcțiile de biserici. Cei care finanțau construcția de biserici țineau scopuri multiple: un sentiment de pioșenie, acoperirea unor nevoi sociale, perpetuarea numelui și încercarea de a obține iertarea păcatelor de care erau conștienți că le-au comis pentru a-și extinde averea pe care o posedau. Și în cazul fundațiilor intervine un sentiment de respect față de anumite norme morale, acoperirea unor nevoi sociale reale, dorința de perpetuarea a numelui și intenția de a obține respectabilitatea comunității și, în anumite cazuri, dorința de imaculare a unor cariere controversate.

Mai interesant este de văzut originea fondurilor fundațiilor întemeiate de foști politicieni care aparent nu au fost implicați în afaceri. Este naiv de afirmat că fondurile fundațiilor din această categorie provin din economiile salariilor primite de foștii demnitari, oricât de consistente ar fi fost aceste salarii. Mecanismul principal este cel al donațiilor din partea marilor companii comerciale. Nu putem nega înclinațiile caritabile pe care probabil le au mulți dintre

patronii acestor companii. Posibilitățile de a face caritate sunt foarte mari și nu este absolut necesară o anumită fundație pentru a dona anumite sume de bani în scopuri caritabile. Este greu de presupus că patronul unei companii va dona bani unei fundații întemeiate de un fost politician care a adus prejudicii respectivei companii în perioada în care a deținut o demnitate publică. Dimpotrivă, credem că donațiile respective reprezintă, pe lângă elementul lor caritabil, și un mijloc de a recunoaște și într-un fel de a recompensa indirect meritele fostului demnitar și serviciile pe care acesta le-a adus firmei respective. Repetăm, în cele mai multe cazuri, nu este vorba de favori ilicite, ci de acțiuni pe care politicianul le-a întreprins în mod public și legal și care au avut efecte benefice asupra companiilor comerciale. Fundațiile constituite de foștii politicieni nu au nimic condamnabil în sine; ele îndeplinesc un rol social important într-un mod mult mai eficient decât l-ar face instituțiile statului. Aspectul pe care îl evidențiem aici este unul complet neutru din punct de vedere moral – cel al împlinirii intereselor elitelor economice și politice.

Simbioza elitelor politice și economice în dezvoltarea capitalistă a României

Simbioza dintre elitele economice și cele politice nu este un fenomen nou nici în timp, nici în spațiu. Nu este oportun să facem o exemplificare istorică de amploare în această privință. Ne vom limita doar la câteva exemple din istoria economică și politică a României pentru a demonstra că această simbioză s-a manifestat în spațiul economic și politic românesc încă de la începuturile dezvoltării capitaliste moderne. Din acest punct de vedere se poate spune că România a fost sincronizată cu tendințele manifestate în țările capitaliste dezvoltate din Occident.

Situația elitelor economice și politice din România în perioada care a premers și care a urmat Unirii Principatelor de la 1859 este în unele aspecte diferită de cea din aceeași

perioadă din țările vest-europene. În timpul revoluțiilor de la 1848 și în perioada Unirii, clasa politică din principate era formată din două mari categorii: marea boierime, în cea mai mare parte conservatoare, dar și cu elemente inovatoare și categoria noilor politicieni educați la universitățile din țările occidentale, unde au fost puternic influențați de ideile revoluționare și democratice care s-au dezvoltat în prima jumătate a secolului al XIX-lea. În mare parte noii politicieni au originea tot în marea boierime și, într-o anumită măsură și în boierimea mijlocie sau în negustorii bogați doritori să-și vadă copiii educați la universitățile occidentale. Nu trebuie pusă o etichetă generală asupra mării boierimi ca fiind conservatoare. Este adevărat că unii mari boieri au acționat într-o direcție conservatoare (anti-unionistă, anti-revoluționară și chiar anti-capitalistă). Ei erau conștienți de faptul că schimbările politice în direcția introducerii unor instituții democratice noi și mai ales dezvoltarea de tip capitalist nu le vor fi convenabile și că ei riscă să fie marginalizați sau chiar eliminați prin noile procese economice și politice. Conservatorismul lor este firesc când în joc este propria lor supraviețuire. Au fost totuși și mari boieri conștienți de aceste consecințe, dar pe care și le-au asumat trimițându-și copiii la studii în Occident și promovându-i în rândul elitelor politice ale vremii.

Marii boieri dispuneau de autoritate politică și de legitimitate în exercitarea puterii. Ei erau însă concentrați pe economia tradițională de tip agricol. Această economie primise o anumită infuzie capitalistă după Regulamentele Organice și după extinderea comerțului cu cereale cu țările occidentale. Această infuzie era însă insuficientă pentru a asigura dezvoltarea capitalistă a fiecărui principat și, ulterior, a principatelor unite. Erau necesare noi capitaluri și noi competențe capitaliste care, într-o anumită măsură, se găseau la alte categorii economice și sociale: negustori și „târgoveți” bogați. Aceștia dispuneau de resurse capitaliste dar

nu dispuneau de prestigiu și de legitimitate. Micii capitaliști urbani erau interesați în politică. Reglementările existente și tradițiile nu le permiteau să se manifeste la nivelul capacităților lor și să obțină profiturile pe care le considerau posibile. Ei simțeau nevoia de a fi direct implicați în politic pentru a crea cadrul legislativ și instituțional care să permită o liberă dezvoltare capitalistă. Pătrunderea lor în lumea politicului nu era însă o operație ușoară.

Conlucrarea celor două categorii nu s-a făcut fără anumite asperități și dificultăți. În calea pătrunderii noii burghezii în lumea politică s-au mobilizat nu numai unii mari boieri dar și unii scriitori de orientare tradiționalistă care deplângeau decăderea societății românești ca urmare a pătrunderii „ciocoilor” în elitele economice. Cu unele obstacole și împotriviri, simbioza dintre o parte a mării boierimi și noii capitaliști fără blazon s-a produs în cele din urmă. Mecanismele au fost diverse: căsătorii ale noilor capitaliști cu fete din marea boierime; asocierea noilor capitaliști la exploatarea unor moșii; utilizarea unei părți din capitalul funciar deținut de marea boierime pentru investiții în noile activități capitaliste; complezența mării boierimi la ridicarea în rang boieresc a unor capitaliști în afara liniilor ereditare tradiționale. Un fapt este evident: cele două categorii formate din marea boierime deținătoare a puterii politice și noii capitaliști deținători de capitaluri și de competențe capitaliste s-au simțit atrase una de alta. Într-un timp de numai câțiva ani se produce o întrepătrundere a acestor categorii, iar după câteva decenii de simbioză nu se mai pune problema originii sociale îndepărtate a celor care fac parte din elitele politice sau economice. Desigur că mai supraviețuiesc unele ideologii care deplâng dispariția idilicei vieți de la țară și decăderea marelui boier omenos și legat ca un părinte de comunitățile care trăiesc pe pământurile pe care boierul le posedă. Treptat, puterea politică sau economică nu mai are nevoie de alte forme

